

УДК 271.2- 732.2(049.2)
271.222(470)-732.2(049.2)
271.21(560)-722.51-732.2(049.2)
DOI: 10.5937/sabornost2014199K
Прегледни чланак

Раде Кисић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Primus sine paribus: Одговор на текст Московске Патријаршије о примату

Abstract: У овом тексту биће представљен и анализиран одговор Митрополита Елпидофора Ламбринадиса на документ свештеног Синода Руске Православне Цркве „Став Московске Патријаршије о првенству у васељенској Цркви“. Текст *Primus sine paribus* у ствари представља наставак дебате о примату у васељенској Цркви, која је у православној теологији посебно подстакнута усвајањем Равенског документа. Кључне теме у овој дебати су питања да ли се однос примата и саборности може разматрати у контексту тројичног богословља и како се одређује извор примата на различитим еклисиолошким нивоима.

Key words: Примат, саборност, primus sine paribus, Руска Православна Црква, Васељенска Патријаршија.

Неретко се у екуменским дијалозима може чути теза да је питање респонзије резултата рада разних екуменских тела један од кључних изазова на путу зближавања хришћана. И уистину, неретко се дешава да, екуменски посматрано, веома значајни документи заврше у „некој ладици“ или остану познати само неким ускостручним круговима. Међутим, постоје и другачији случајеви, премда нису превише чести. Један од њих јесте документ „Еклисиолошке и канонске последице светотајинске природе Цркве. Црквено општење, саборност и ауторитет“ (даље у тексту: *Равенски документи*)¹, који је Мешовита међународна комисија за богословски дијалог Православне и Римокатоличке Цркве усвојила на свом заседању у Равени 2007. године.² Посматрано из перспективе дијалога између Православне и Римокатоличке Цркве овај документ је веома значајан како због свог садржаја тако и због једног новог ентузијазма који је унео у овај

* rkisic@bfspc.bg.ac.rs

¹ Види Матић, 2013, стр. 160–179.

² Види такође Матић, 2014, стр. 54–55.

дијалог, а који је свакако био неопходан после дугог застоја изазваног проблемом „унијатизма“.³ Значај *Равенској докуменѣ* се ипак не исцрпљује у екуменским оквирима. Премда је у православно-католичке односе унео један нови ентузијазам, у унутарправославним оквирима постао је повод за (даљи) развој дебате о примату, пре свега на васељенском нивоу, као и дебате о изворима примата. Различитост мишљења по овим питањима унутар православне теологије свакако није новост чак и за површне познаваоце православне теологије XX века, али поменута питања су после *Равенској докуменѣ* постављена на озбиљнији и много званичнији начин неголи што је то пре био случај.

Већ након заседања Мешовите међународне комисије у Београду 2006. године, које је по себи оживело католичко-православне односе⁴, постало је јасно да поједине православне Цркве имају озбиљне резерве по питању одређења примата на васељенском нивоу и да нису спремне да усвоје предложени нацрт документа.⁵ Премда нису нестале, ове резерве изгледа да ипак нису биле узрок превременог одласка делегације Руске православне Цркве са заседања Комисије у Равени 2007. године. Наиме, тадашњи Епископ бечки Иларион Алфејев, шеф делегације Руске Православне Цркве, напустио је заседање Комисије негодујући због присуства представника Апостолске Православне Цркве Естоније, коју је Цариградска патријаршија прогласила аутономном, упркос противљењу Москве која Естонију сматра својом канонском територијом.⁶ У једном интервјуу Епископ Иларион је чак изразио сумњу да је цео „Равенски инцидент“ инсцениран како би се Московска Патријаршија привремено искључила из католичко-православног дијалога и како би у њеном одсуству био усвојен нови модел црквеног устројства.⁷

³ Види о томе Preda, 2014; Suttner, 2014.

⁴ Види *Bischof*, 2006.

⁵ Види 'Равенский инцидент' был подстроен, чтобы поставить Московский патриархат перед фактом новой модели церковного устройства, 2007: „Прежде всего, в 39-м параграфе документа утверждается, что после разрыва между Востоком и Западом в 1054 году, 'сделавшего невозможным созыв Вселенских соборов в строгом смысле слова', обе Церкви продолжали созывать соборы в кризисных ситуациях. 'На этих соборах присутствовали епископы поместных Церквей в общении с Римским престолом и, хотя это и понималось по-другому, в общении с Константинопольским престолом'.

Эти слова я оспорил еще в Белграде в 2006 году, назвав их противоречащими экклезиологическому самопониманию поместных Православных церквей. Разве мы, православные христиане, являемся таковыми только потому, что находимся в общении с Константинополем? А как же общение с Иерусалимом, Александрией, Антиохией и другими Церквями? Почему — на основании какого канона — оно менее важно, чем общение с Константинополем?“

⁶ Види о томе Матић, 2013, стр. 155–156.

⁷ Види „'Равенский инцидент' был подстроен, чтобы поставить Московский патриархат перед фактом новой модели церковного устройства“ (фуснота 5): „Я уже высказывал предположение, что Константинополю будет легче добиться принятия принципиально

Не улазећи у спекулације око овог случаја, важно је истаћи да је овим напуштањем Руска Православна Црква практично одбацила (макар делимично) *Равенски документи* и тиме је цео рад Комисије претрпео озбиљну штету. Погрешно би било релативизовати ову штету наводима да је ипак „само једна“ од помесних православних Цркава одбацила овај документ, а да га све друге прихватају. Додуше, нешто касније, на пленарном заседању Комисије у Аману 2013. године је и Грузијска Православна Црква одбацила овај документ. Са друге стране, погрешно би било поменути „штету“ заснивати на аргументу бројности верника Руске Православне Цркве. Суштина „штете“ састоји се у, нажалост, дефинитивно пројављеној чињеници да православна Црква не може једним гласом говорити о примату односно о првенству у Цркви и да то сада више нису међусобно супротстављени ставови појединих теолога него су то званични ставови помесних Цркава. Не треба посебно објашњавати колико ово унутарправославно неслагање (које свакако не треба симплификовано представљати као поделу на линији Цариград — Москва, јер су границе између оних који подржавају један или други став много флуидније) отежава екуменски дијалог, пре свега са римокатоличком Црквом са којом је однос примата и саборности кључна тема. Међутим, као веома позитивну и охрабрујућу треба истаћи чињеницу да неслагање око Равенског документа није резултирало напуштањем дијалога са Римокатоличком Црквом. На заседању Мешовите међународне комисије, одржаном 2016. године у Кјетију (Италија), учествовали су представници свих Православних Цркава (са изузетком Бугарске Православне Цркве) и делегати обе Цркве заједнички су усвојили документ „Саборност и примат током првог миленијума: према заједничком разумевању у служби јединства Цркве“⁸.

Међутим, ово, нажалост, не значи да су поменуте разлике које се тичу разумевања примата на васељенском нивоу превазиђене. Премда је став Руске Православне Цркве по овом питању био мање-више јасан, на званичан одговор на *Равенски документи* се морало чекати до краја 2013. године. Наиме, Свештени Синод Руске Православне Цркве је на свом заседању одржаном 25–26. децембра 2013. године као свој званични одговор на *Равенски документи* прихватио текст назван „Став Московске Патријаршије о првенству у Васељенској Цркви“ [даље у тексту *Став*], који је израдила Синодска библијско-богословска комисија.⁹ По угледу на Равенски доку-

новой экклезиологической модели в отсутствие делегации Русской церкви, чем в присутствии этой делегации. Я даже не исключил, что 'Равенский инцидент' был специально подстроен для того, чтобы исключить — на время — Московский патриархат из православно-католического диалога, принять в его отсутствие необходимые формулировки, а затем поставить нас перед фактом: новая модель церковного устройства принята, и вы должны к ней подключаться.“

⁸ Види Матић, 2016.

⁹ Види Матић, 2014, стр. 53–54.

мент који разликује „три нивоа црквене администрације“¹⁰ — локални, регионални и васељенски — и у *Сѣаву* се питање првенства разматра на три нивоа. Кључне примедбе, не наравно једине,¹¹ тичале су се, очекивано, првенства (не примата!) на васељенском нивоу, за који се експлицитно каже: „Извор првенства части на нивоу Васељенске Цркве јесте канонско предање Цркве, утврђено у свештеним диптисима, које признају све аутокефалне помесне Цркве. Садржајна пуноћа првенства части на васељенском нивоу није одређена канонима васељенских или помесних сабора. Канонска правила, на којима се заснивају свештени диптиси, не дају првенствујућем (у време Васељенских сабора то је био епископ Рима) никаква пуномоћја власти у општецрквеним размерама“¹². Као директан одговор на тврдњу из Равенског документа („Ови [sc. Васељенски] сабори су окупљали епископе помесних Цркава у општењу понаособ са Катедром Рима или, иако схваћено на другачији начин, са Цариградском катедром.“¹³) може се посматрати следећи пасус: „У складу са два различита модела црквеног устројства, и услови каноничности црквене заједнице представљани су на различите начине. У католичкој традицији неприкосновени услов каноничности јесте евхаристијско јединство сваке црквене заједнице са римским престолом. У православном предању канонском се сматра она заједница која је део аутокефалне помесне Цркве и захваљујући томе налази се у евхаристијском јединству са другим канонским помесним Црквама.“¹⁴

На одговор на *Сѣав* није се морало чекати тако дуго. Убрзо по објављивању *Сѣава* на званичној интернет страници Васељенске Патријаршије објављен је (12. 02. 2014) документ „*Primus sine paribus*. Одговор на текст Московске Патријаршије о примату“ [даље у тексту: *Primus sine paribus*] чији је аутор Његово Високопреосвештенство Митрополит бруски (данас: Архиепископ амерички Васељенске Патријаршије) Елпидофор Ламбриниадис. Иако је *Primus sine paribus* одговор само једног угледног архијереја Васељенске Патријаршије и професора Солунског богословског факултета, захваљујући чињеници да је објављен на званичној интернет страници Васељенске Патријаршије може се, према нашем мишљењу, условно посматрати као одговор Васељенске Патријаршије на тврдње изречене у *Сѣаву*.

¹⁰ Матић, 2014, стр. 59. Израз „црквена администрација“ се у Равенском документу ипак не користи него се говори о „црквеним институцијама“: „Да бисмо одговорили, направили смо разлику између три нивоа црквених институција: онај који је помесна Црква око свог епископа; обласни ниво који обухвата неколико суседних помесних Цркава; и онај код целог насељеног света (васељене — екумене) који обухвата све помесне Цркве“ (Матић, 2013, 168).

¹¹ Детаљну анализу *Сѣава* види у Матић, 2014.

¹² Матић, 2014, стр. 62–63.

¹³ Матић, 2013, стр. 176.

¹⁴ Матић, 2014, стр. 65.

Премда је *Primus sine paribus* наглашено полемичког карактера и иако се у њему Руска Православна Црква нешто оштрије критикује не само због својих богословских ставова него, између осталог, и због наводне намере да се изолира „од теолошког дијалога са Римокатоличком Црквом као и од заједнице православних Цркава“ (*Сѡав*, увод) ипак треба поздравити објављивање једног оваквог директног одговора на *Сѡав*. Пут превазилажења тренутних унутарправославних неслагања по питању примата¹⁵ води искључиво кроз дијалог односно кроз не-игнорисање и уважавање ставова сестринских помесних православних Цркава. Стога *Primus sine paribus* свакако завређује много детаљнију богословску анализу неголи што ће то бити случај у овом скромном тексту, у коме ћемо се осврнути тек на пар кључних тврдњи из текста у нади да ће се ускоро појавити и много исцрпнија критичка анализа.

Полемички тон очигледан је већ на самом почетку текста где се, поред поменутих критика, у уводном делу наводи да Синод Руске Православне Цркве *Сѡавом* намерава да поткопа текст из Равене и да доведе у питање примат Васељенског Патријарха. Митрополит Елпидофор истиче да *Сѡав* додуше не пориче ни смисао ни значај примата, али да уводи два разликовања (разликовање еклисиолошког од теолошког примата и разликовање у разумевању примата на различитим еклисиолошким нивоима), којима се Митрополит критички бави у овом тексту. Полазећи од становишта да је Црква као Тело Христово откривење тројичног живота Митрополит истиче да црквени живот односно еклисиологија не може одвојен од теологије, односно да црквени живот не сме бити редукован на једну суву административну институцију (*Сѡав* 1).

Полазећи од разликовања између различитих форми и извора примата у *Сѡаву*, у *Primus sine paribus* се критикује настојање (наводно изражено у *Сѡаву*) да се примат прикаже као нешто спољашње личности првог односно настојање да се први представи као прималац а не као извор сопственог примата. У оба текста се у овом контексту наводи 34. апостолски канон. У *Сѡаву* овај канон бива наведен као потврда становишта да „извор првенства на нивоу аутокефалне Цркве јесте сабор (или синод), који има пуноћу црквене власти и бира првенствујућег епископа“¹⁶. Са друге стране, исти канон се у *Primus sine paribus* наводи као доказ да извор примата на помесном (регионалном) нивоу не може бити помесни сабор јер сам сабор не може постојати без првога и ту је реч о једном дијалектичком односу између првог и сабора. Према Митрополитовим речима: „Овај дијалектички однос између првога и његовог сабора, на начин на који је он одређен 34. Апостолским каноном (као и 9. и 16. Антиохијским каноном према којима се сабор без председавајућег јерарха сматра некомплетним), поништава се

¹⁵ Ова неслагања не остају само на нивоу теоријских расправа него, на жалост, имају и „практичне“ последице, као што је то очигледно на болној кризи у Украјини.

¹⁶ Матић, 2014, стр. 61.

зарад једног једностраног односа где многи конституишу једнога [првога]¹⁷ (*Primus sine paribus 2*). Не улазећи у детаљну анализу оба става поставља се питање да ли је овде заиста реч о сасвим супротстављеним ставовима или се пре ради о различитој акцентуацији при одређењу релације први — сабор, а која допушта рад на даљем тражењу потенцијалног консензуса?

Условна аналогија са овим питањем може пронаћи и у критици гледишта о диптисима (*Primus sine paribus 2*) односно у позивању на диптихе (*Сѣав 2*). У *Primus sine paribus* се наиме критикује позивање на диптихе у *Сѣаву*: „Диптиси нису извор примата на међурегионалном [interprovincial] нивоу него пре његов израз — уистину, само један од његових изрза“. Међутим, *Сѣав* (према нашем мишљењу) то ни не тврди. Тамо се као извор првенства части (на васељенском нивоу) наводи „канонско предање Цркве, утврђено у свештеним диптисима“ односно „канонска правила, на којима се заснивају свештени диптиси“ (*Сѣав 3*), тј. не диптиси по себи. Извесно је да у овом случају треба размислити о коришћеној терминологији (између осталог појам „извор“), али значај канонског предања за православно схватање првенства не би требао бити предмет расправе.

Међутим, до кључне разлике у концептима првенства представљеним у ова два документа долази у наредном пасусу *Primus sine paribus*: „Да бисмо боље разумели ове новине [Московске Патријаршије] хајде да за тренутак погледамо шта би све то значило ако бисмо их повезали и применили на живот Свете Тројице, истинског извора свих примата [...]“. Управо ово повезивање примата или првенства са тројичним богословљем јесте оно што у *Сѣаву*, не случајно, недостаје.¹⁷ Да то није тек случајност сведочи свакако и предавање Митрополита волокаламског Илариона Алфејева, одржано 2014. године на Световладимирској академији у Њујорку, у коме је Митрополит инсистирао да је непримерено објашњавати узјамни однос примата и саборности користећи се тројичним аналогијама¹⁸, односно да се првенство у Цркви не може разматрати у контексту тројичиног богословља, а управо то јесте контекст у коме се креће аргументација Митрополита Елпидофора.¹⁹

¹⁷ Види Матић, 2018, стр. 336: „Извор примацијалне и синодске визије мора бити светоотачка тријадологија са својим ѿравославним начелима ипостасне киноније и монархије Бога Оца, чега у Ставу нема. Сматрамо да се овде налази срце проблема различитог разумевања примата у Цркви.“

¹⁸ Види Alfeyev, 2014: „The synodality or conciliarity that exists in the Church and has its particular expression in the institution of synods or councils may indeed be compared with the harmony and concord reigning among the Persons of the Trinity. One should not, however, go any further than that by attempting to compare human ecclesial structures with the divine Trinitarian communion. Neither is it appropriate to interpret interrelationships between primacy and synodality in the Church by using Trinitarian analogies and, thereby, to refer to the 'primacy' of the Father with regard to the Son and the Holy Spirit.“

¹⁹ Наравно да он у својим ставовима није усамљен. Као илустрацију ове тврдње довољно је погледати зборник Chryssavgis, 2016. Са друге стране, ни Митрополит Иларион усамљен

Расправе о природи примата односно првенства у православној Цркви свакако су неодвојиви од различитих ставова о садржини тог првенства (односно можда су управо ови ставови подстакли расправе о природи примата). Познато је да са једне стране имамо ставове да васељенски патријарх са „приматом части“ има „свеправославна задужења и права“²⁰, док са друге стране имамо гледишта да он има извесну „координациону улогу“ на свеправославном нивоу, али никаква јурисдикцијска права изван свог патријархата²¹.²² Тражење консензуса по питању природе примата тренутно заиста изгледа као готово немогућа мисија, међутим дебата по овом питању вероватно би била једноставнија када би се постигао консензус по питању садржине примата и у томе можда лежи потенцијал за превазилажење „два суштински неспојива приступа примату у Цркви, који собом пријављују, чак, и различите еклисиолошке визије и моделе“²³.

Даље је у тексту *Primus sine paribus* посебно вредан пажње следећи став: „У случају Архиепископа Константинопоља видимо јединствену заједничку пројаву сва три нивоа примата: локалног (као архиепископ Константинопоља — Новог Рима), регионалног (као Патријарх) и васељенског или свесветског (као Васељенски Патријарх)“ (*Primus sine paribus* 2). Нејасно је да ли се овде титули „Васељенски Патријарх“ придаје посебан еклисиолошки значај и свакако би било веома интересно истражити коришћење и еклисиолошки значај те титуле у контексту Цркве првог миленијума.

Митрополит Елпидофор свој одговор на *Сѿав* закључује једном од кључних тврдњи у тексту: „Ако желимо да говоримо о извору примата [sc. Архиепископа Константинопоља], онда је извор таквог примата сама личност Архиепископа Константинопоља, који је као епископ један „међу једнакима“, али као Архиепископ Константинопоља и, сходно томе, као Васељенски Патријарх, он је *ѿрви без једнаких* (*primus sine paribus*).“ Реагујући на ову тврдњу, Митрополит Иларион је у горе поменутом предавању изјавио: „По први пут је један православни јерарх директно рекао да Васељенски Патријарх није *primus inter pares* него *primus sine paribus*. То значи да је он, попут папе на западу, уздигнут изнад свих осталих предстојатеља помесних православних Цркава. Ово несумњиво представља покушај да се римокатоличка еклисиологија пресади на православно тло.“²⁴

у својим тврдњама нити се „линија раздвајања“ када је реч о овим ставовима креће на линији Цариград–Москва. Види нпр. Alexopoulos, 2020.

²⁰ Larentzakis, 2008, стр. 212.

²¹ Alfeyev, 2008, стр. 225.

²² Види Kisić, 2015, стр. 48.

²³ Магић, 2018, стр. 338.

²⁴ Alfeyev, 2014: „For the first time has an Orthodox hierarch bluntly asserted that the Ecumenical Patriarch is not *primus inter pares*, but *primus sine paribus*. That is, like the pope in the West, he is elevated above all other primates of the Local Orthodox Churches. This surely rings of an attempt to implant Roman Catholic ecclesiology on Orthodox soil.“

Додатак

Primus sine paribus

Одговор на текст Московске Патријаршије о примату²⁵

од Њејовој Високојреосвешћенсѣва

Мийројолиѣа бруској Елпидофора Ламбриниадиса

Судећи према недавној Синодској одлуци²⁶ чини се да је Руска Црква опет²⁷ изабрала изолацију од теолошког дијалога са Римокатоличком Црквом као и од заједнице Православних Цркава. Већ на самом почетку треба поменути две тачке које су индикативне за намере Синода Руске Цркве:

Прво, настојање да се поткопа текст из Равене²⁸ навођењем наводно теолошких разлога да би се оправдало одсуство њихове делегације са пленарног заседања Заједничке комисије (одсуство које је — као што свакоме познато — било по диктату других разлога²⁹); и:

²⁵ Примедба преводиоца: Текст је преведен са енглеског и немачког уз консултовање текста на грчком: First without equals: A response to the text on primacy of the Moscow Patriarchate. By His Eminence Elpidophoros Lambriniadis, Metropolitan of Bursa, https://www.patriarchate.org/theological-and-other-studies/-/asset_publisher/GovONi6kIiut/content/primus-sine-paribus-hapantesis-eis-to-peri-proteiou-keimenon-tou-patriarcheiu-moschas-tou-sebasmiotatou-metropolitou-prouses-k-elpidophorou?_101_INSTANCE_GovONi6kIiut_languageId=en_US (прегледано 20. 10. 2020); Primus sine paribus. Eine Antwort auf den Text des Moskauer Patriarchats zum Primat von Metropolit Elpidophoros Lambriniadis, KNA Ökumenische Information 4, 21. Januar 2014; Primus sine paribus: Ἀπάντησις εἰς τὸ περὶ πρωτείου κείμενον τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας. Τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Προύσης κ. Ἐλπιδόφору, https://www.patriarchate.org/theological-and-other-studies/-/asset_publisher/GovONi6kIiut/content/primus-sine-paribus-hapantesis-eis-to-peri-proteiou-keimenon-tou-patriarcheiu-moschas-tou-sebasmiotatou-metropolitou-prouses-k-elpidophorou?_101_INSTANCE_GovONi6kIiut_languageId=el_GR (прегледано 20. 10. 2020).

²⁶ Коришћена је и цитирана енглеска верзија текста „Position of the Moscow Patriarchate on the problem of primacy in the Universal Church“ која је објављена на службеној интернет страници Московске Патријаршије <https://mospat.ru/en/2013/12/26/news96344/>

²⁷ Карактеристичне примере случајева такве изолације представља одсуство Московске Патријаршије са Конференције Европских Цркава као и сада већ установљена пракса представника ове Цркве да Свету Литургију служе одвојено од представника других Православних Цркава тиме што се повлаче у локалне амбасаде Руске Федерације увек када, у различитим контекстима, постоји могућност за свеправославну Литургију.

²⁸ Његово Високопреосвештенство Митрополит месинијски Хризостом се овим питањем бави у свом новом тексту објављеном 30. децембра 2013. године на интернет страници: www.romfea.gr/diafora-ekklisiastika/21337-2013-12-30-03-52-35.

²⁹ У вези тачних дешавања 2007. године у Равени и болних утисака које су забележили римокатолички посматрачи види анализу о. Ејдена Николса [Aiden Nichols] у његовој књизи *Rome and the Eastern Churches*, San Francisco: Ignatius Press 2010, стр. 368–369: „У октобру 2006 (sic) Комисија је поново отпочела са разговорима иако је овај догађај био ометен 'напуштањем' представника Московске Патријаршије. Протест епископа Илариона није био изазван, реалним или измишљеним, неделима Католичке Цркве, него присуством делегације Православне Цркве Естоније, чија је аутокефалија (sic), дата од стране Кон-

друго, довођење у питање примата Васељенске Патријаршије унутар православног света на један изузетно отворен и формалан начин (наиме, Синодском одлуком); примећено је да равенски текст, који су прихватиле све Православне Цркве (са изузетком наравно Руске Цркве), одређује примат епископа на три нивоа еклисиолошке структуре у Цркви (локални, регионални и васељенски) на начин да подржава и осигурава примат прве катедре Православне Цркве.

Текста става Московске Патријаршије о „проблеми“³⁰ (како то они називају) примата у Васељенској Цркви не пориче ни смисао ни значај примата; и до те тачке, овај Став је тачан. Међутим, поред тога, он настоји да (уистину, као што ћемо видети, више индиректно) уведе два разликовања у погледу концепта примата.

1. Одвајање еклисиолошкој од теолошкој примата

Прва диференцијација уводи разликовање између два облика примата: примата, на начин како се он примењује у животу Цркве (еклисиологија) и примата, на начин како се он разуме у теологији. Тиме је текст Московске Патријаршије принуђен да усвоји једно небивало разликовање између, са једне стране, 'примарног' примата Господњег, и, са друге стране, 'секундарних' форми примата епископа („различити облици примата ... су секундарни“), иако се нешто касније у самом документу заступа став да је епископ икона Христова (види 2.1). То изгледа имплицира да су ова два облика примата унивоки или макар аналогни а не једноставно еквивокни. Чак и схоластичка формулација таквог разликовања између 'примарне' и 'секундарне' форме примата указује на скривену противречност.

Штавише, намеравано одвајање еклисиологије од теологије (или христологије) имало би штетне последице по обоје. Ако је Црква уистину Тело Христово и откривење тројичног живота онда не можемо говорити о разликама и вештачким разликовањима и тиме разарати Тајну јединства Цркве, која једнако укључује и теолошке (у ужем смислу те речи) и христолошке формулације. У другачијем случају црквени живот би био одвојен од теологије и редукован на једну суву административну институцију, док би, са друге стране, нека теологија без односа са животом и структура Цркве постала неко стерилно академско занимање. По Митрополиту

стантинопоља, још увек непризната у Русији. Овај акт је наравно управо показао неопходност једног јаког универзалног примата као противтеже синодалности у Цркви.“ И аутор наставља: „одлука Московске Патријаршије из октобра 2007. године да повуче своје представнике са сусрета у Равени... није била само једна иритантна препрека за овај дијалог; она је била догађај такве врсте, који католике наводи да помисле да православни потребују папу једнако као што папа потребује њих“ (стр. 369).

³⁰ Примедба преводиоца: термин „проблема“ се користи само у енглеском преводу, док у руском оригиналу стоји термин „питање“.

пергамском Јовану: „Одвајање административних институција Цркве од догме није једноставно несрећно, оно је чак и опасно.“³¹

2. Одвајање различитих еклисиолошких нивоа

Друга диференцијација, коју према нашем мишљењу покушава да уведе текст Московске Патријаршије, односи се на три еклисиолошка нивоа у структури Цркве. Изгледа да овде лежи сва тежина аргументације овог текста. Текст наводи да је примат на нивоу локалне епархије схваћен и институционализован на један начин, док је примат на регионалном нивоу једне аутокефалне архиепископије схваћен на други начин, а примат на нивоу Васељенске Цркве опет на неки другачији начин (види 3: „Due to the fact that the nature of primacy, which exists at various levels of church order [diocesan, local and universal] vary, the functions of the primus on various levels are not identical and cannot be transferred from one level to another“).

Као што се тврди у Синодској одлуци, у овом случају нису међусобно различите само ове три форме примата него су различити чак и њихови извори: примат локалног епископа има свој извор у апостолском прејемству (2:1), примат првога у аутокефалној Цркви потиче од његовог избора од стране сабора (2:2) а примат првога у Васељенској Цркви потиче од места које заузима у поретку диптиха (3:3). Сходно томе, као што закључује текст Московске Патријаршије, ова три нивоа и њима одговарајуће форме примата нису међусобно упоредиве како их на основу 34. Апостолског канона посматра Равенски текст.

Овде је очигледно болно настојање да се у Синодској одлуци примат представи као нешто спољашње и тиме страшно личности првога. Сматрамо да је управо то разлог због кога овај документ Московске Патријаршије тако јако инсистира на одређењу извора примата, који је увек различит од личности првога [the person of the primus], а на начин да први постаје **прималац** [примата] пре него **извор** свог примата. Имплицира ли можда ова зависност аутономију примата? За Цркву, институција је увек ипостазиранија у личности. Никада не сусрећемо аперсоналну институцију, као што би то био случај када би примат био посматран без првога. Овде се мора појаснити да је примат првога такође ипостазуран кроз одређено место, локалну Цркву, географски регион над којим први председава.³² Важно је на овом месту обратити пажњу на следеће логичке и теолошке контрадикције:

1) Ако је први прималац (свог) примата, онда примат постоји одвојено и независно од првога, а то је немогуће. Ово се јасно уочава у наведеним

³¹ „The Synodal Institution: Historical, Ecclesiological and Canonical Issues“, у: *Theologia* 80 (2009) 5–6 (на грчком језику).

³² Сходно томе: Иако је Антиохијски Патријарх дуго своје седиште имао у Дамаску, он је остао Антиохијски Патријарх јер се Дамаск налази унутар географске јурисдикције те Цркве.

утемељењима примата на регионалном и васељенском нивоу. Сматра се да је извор примата на помесном [регионалном] нивоу помесни сабор; али може ли сабор постојати без првога? Овај дијалектички однос између првога и сабора, на начин на који је он одређен 34. Апостолским каноном (као и 9. и 16. Антиохијским каноном према којима се сабор без председавајућег јерарха сматра некомплетним), поништава се зарад једног једностраног односа где многи конституишу једнога [првога. Ово се супротставља и сваком разуму који једног председавајућег јерарха признаје и као конститутивни фактор и као гарант јединства многих.³³ Други пример логичке контрадикције представља позивање на диптихе. У овом случају симптом се узима као узрок и означено се замењује са означавачем. Диптиси нису извор примата на међурегионалном [interprovincial] нивоу него пре његов израз — устину, само један од његових израза. Као такви, диптиси су израз поретка и хијерархије аутокефалних цркава, али таква хијерархија захтева председавајућег првог (а потом другог, трећег и тако даље); они не могу на неки ретроспективни начин конституисати примат на коме они сами почивају.

Да бисмо боље разумели ове новине [Московске Патријаршије] хајде да за тренутак погледамо шта би све то значило ако бисмо их повезали и применили на живот Свете Тројице, истинског извора свих примата („Овако говори Господ цар Израилев и издавитељ његов, Господ над војскама: ја сам први“ Ис 44:6)³⁴.

Црква је одувек и постојано схватала Личност Оца као првога у заједници Личности Свете Тројице („монархија Оца“)³⁵. Ако бисмо следили логику текста руског Синода, морали бисмо тврдити да сам Бог Отац није лично [тј. Он сам] безузрочни Узрок Божанства и Очинства („Ради тога преклањам кољена своја пред Оцем Господа нашега Исуса Христа, Од кога сваки род на небесима и на земљи има своје име.“ Еф 3, 14–15), него постаје

³³ Митрополит пергамски Јован, „Recent Discussions on Primacy in Orthodox Theology“, у: Walter Cardinal Kasper (уредник), *The Petrine Ministry: Catholics and Orthodox in Dialogue*, New York: The Newman Press 2006, 231–248; види такође Митрополит пергамски Јован, „Eucharistic Ecclesiology in the Orthodox Tradition“, у: *Theologia* 80 (2009), 23 [на грчком језику].

³⁴ Лично сам се бавио овим питањем на једном предавању на Богословском Факултету Часног Крста у Бостону: „Устину, на нивоу Свете Тројице принцип јединства није Божанска суштина, него Личност Оца (‘монархија’ Оца), на еклисиолошком нивоу локалне Цркве принцип јединства није презвитеријум нити заједничко богослужење хришћана него личност епископа, тако да на свеправославном нивоу не може бити нека идеја нити нека институција него је неопходно да то, ако желимо да будемо конзистентни у нашој теологији, буде личност.“ (<http://www.ecclesia.gr/englishnews/default.asp?id=3986>).

³⁵ У својој *Трећој речи о дојословљу* Свети Григорије Богослов пише: „Што се нас тиче, ми Га поштујемо као монархију“ (PG 36, 76). Концепт монархије одговара „поретку богословља“ (*Петна реч о дојословљу*, PG 36, 164). Пресвета Тројица нису састављена од неке федерације личности. Стога не треба да будемо запрепашћени када сам Богослов [светих] Отаца говори о монархији и примату Божанског Оца.

прималац свој сопственог „примата“. Одакле? Од других Личности Свете Троице? Како бисмо ово могли претпоставити без порицања поретка богословља, као што пише Свети Григорије Богослов, или, што је чак и горе, без преокретања — можда бисмо требали рећи „дркања“ — односа Личности Свете Троице? Да ли је могуће да Син или Свети Дух „претходе“ Оцу?

2) Ако текст руског Синода одбија да прихвати „васељенског јерарха“ [universal hierarch] под изговором да би васељенскост једног таквог јерарха „укинула светотајинску једнакост епископа“ (3:3) онда је то, једноставно говорећи, софизам. Према њиховом свештенству сви епископи су наравно једнаки, али они нису нити могу бити једнаки као епископи одређених градова. Свети канони (као 3. канон Другог васељенског сабора, 28. канон Четвртог васељенског сабора и 36. канон Трулског сабора) утврђују **поредак** градова приписујући некима статус митрополије а другима статус патријаршије. Између патријаршија даље, једној се приписује примарна одговорност [primatial responsibility], а другој секундарна одговорност [secondary responsibility], и тако даље. Нису све локалне Цркве једнаке, нити у поретку нити у достојанству [rank]. Штавише, до те мере да епископ никада није епископ без специфичног назначења, него је у ствари председавајући епископ локалне Цркве — односно, он је увек епископ одређеног града (што је неодвојиво обележје и предуслов епископске хиротоније). Сходно томе, такође постоји и **утврђен поредак** епископа (односно, достојанство једне митрополије је различито од достојанства једне патријаршије; и опет, различито достојанство је приписано древним патријаршијама, као што је то потврђено Васељенским саборима, а другачије модерним патријаршијама). Дакле, унутар једног таквог поретка незамисливо је да нема првога [primus].³⁶ Насупрот томе, у последње време примећујемо коришћење једног новог и необичног „**примата**“, наиме „**примата бројности**“ [primacy of numbers]. Ту они, који данас оповргавају канонски васељенски примат мајке Цркве, догматизују о достојанству, које није посведочено у Предању Цркве него се пре базира на принципу *ubi russicus ibi ecclesia russicae*, односно „где год се налази један Рус, тамо се такође протеже јурисдикција Руске Цркве“.

Дуго времена у историји Цркве епископ Рима је био председавајући јерарх Васељенске Цркве. Након прекида евхаристијског заједништва са Римом, председавајући јерарх православне Цркве је, канонски посматрано, Архиепископ Константинопоља. У случају Архиепископа Константинопоља видимо јединствену заједничку пројаву сва три нивоа примата: локалног (као архиепископ Константинопоља — Новог Рима), регионалног (као Патријарх) и васељенског или свесветског (као Васељенски Патријарх). Овај

³⁶ Овај аргумент је веома јасно артикулисан у тексту о. Џона Пантелејмона Манусакиса „Primacy and Ecclesiology: The State of the Question“ у зборнику „Orthodox Constructions of the West“, Aristotle Papanikolaou и George Demacopoulos (уредници), New York: Fordham University Press, 2013, стр. 233.

тројаки примат преводи се у посебне привилегије као што су право апелације и право давања или укидања аутокефалије (примери су Архиепископије-Патријаршије Охрид, Пећ, Трново), привилегија коју Васељенски Патријарх извршава чак и у случајевима неких модерних патријаршија, које још нису потврђене одлукама Васељенских сабора и међу којима је прва Москва.

Примат Архиепископа Константинопоља нема ништа са диптисима, који, као што смо већ рекли, изражавају само овај хијерархијски поредак (кога, опет на противречан начин, текст Московске Патријаршије имплицитно признаје а експлицитно одбацује). Ако желимо да говоримо о извору примата, онда је извор таквог примата сама личност Архиепископа Константинопоља, који је као епископ један „међу једнакима“, али као Архиепископ Константинопоља и, сходно томе, као Васељенски Патријарх, он је *први без једнаких* (*primus sine paribus*).

Литература

- Alexopoulos, T. (2020). Primat und immanente Trinität. Eine orthodoxe kritische Betrachtung jener Ekklesiologie, die den Primat innertrinitarisch zu verankern sucht. *Ökumenische Rundschau*, 1, 72–93.
- Alfeyev, H. (2008). Primat und Katholizität in der orthodoxen Tradition. *Una Sancta* 3, 225–233.
- Alfeyev, H. (2014). „Primacy and Synodality from an Orthodox Perspective“. Преузето 21. 11. 2020 са <https://mospat.ru/en/2014/11/09/news111091/>
- Bischof: Belgrad hat katholisch-orthodoxes Verhältnis belebt. Über das Treffen der Gemeinsamen Kommission.* Преузето 19. 11. 2020 са <https://www.bistum-magdeburg.de/aktuelles-terme/presse-archiv/archiv-2006/bischof-belgrad-hat-katholisch-orthodoxes-verhaeltnis-belebt.html>.
- Chryssavgis, J. (2016). *Primacy in the Church: The Office of Primate and the Authority of Councils*. New York: St. Vladimir’s Seminary Press.
- Kisić, R. (2015). Perspektive pravoslavno-rimokatoličkog dijaloga. *Edinost in Dialog*, 70, 39–50.
- Larentzakis, G. 2008. Die Strukturen der orthodoxen Kirche und das Ökumenische Patriarchat von Konstantinopel: Seine gesamtorthodoxen Aufgaben. *Una Sancta*, 3, 207–224.
- Матић, З. (2013). *Да истиинујемо у љубави. Званични дојословски дијалој Православне и Римске Католичке Цркве*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије браничевске.
- Матић, З. (2014). Примат у Цркви — званични став Руске Православне Цркве и наставак православно-католичког дијалога. *Саборност*, 8, 53–67.
- Матић, З. (2016). Документ из Кјетија (2016): Саборност и примат током првог миленијума. *Саборност*, 10.
- Матић, З. (2018). *Приматѣ Римској ејискојѣ у делу Ж.-М. Р. Тијара. Мојућностѣ рецејције Тијарове тѣолојије ѣриматија у дијалоју Православне и Римокатоличке Цркве*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Preda, R. (2014). Vom Uniatismus zur Einheit. Die Frage nach der Identität der mit Rom unierten Kirchen vor und nach Balamand (1999). In J. Marte / A. Kadzielawa (ed.), *Herausforderung sichtbare Einheit. Beiträge zu den Dokumenten des katholisch-orthodoxen Dialogs*. Würzburg. 92–118.
- Suttner, E. C. (2014). Das Dokument der katholisch-orthodoxen Dialogkommission von Balamand mit der Überschrift: „Der Uniatismus — eine überholte Unionsmethode — und die derzeitige Suche nach der vollen Gemeinschaft“. J. Marte / A. Kadzielawa, *Herausforderung sichtbare Einheit. Beiträge zu den Dokumenten des katholisch-orthodoxen Dialogs*. Würzburg. 69–91.

’Равеннский инцидент’ был подстроен, чтобы поставить Московский патриархат перед фактом новой модели церковного устройства. Презето 19. 11. 2020 са <http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=interview&id=156>

Rade Kisić

Universität Belgrad, Orthodoxe Theologische Fakultät, Belgrad

Primus sine Paribus Eine Antwort auf den Text des Moskauer Patriarchats zum Primat

In diesem Artikel wird die Antwort des Metropoliten Elpidophoros Lambriniadis auf das Dokument des Heiligen Synods der Russisch-Orthodoxen Kirche „Primat in der Universalen Kirche“ dargestellt und analysiert. Primus sine paribus stellt eigentlich die Fortsetzungen der Debatte über den Primat in der Universalen Kirche, die in der Orthodoxen Theologie vor allem nach dem Ravenna-Dokument ausgebrochen ist, dar. Die Schlüsselthemen in dieser Debatte sind die Fragen, ob man das Verhältnis von Primat und Synodalität in einen Kontext mit der trinitarischen Theologie bringen kann und wie man die Quelle des Primats auf verschiedenen ekklesiologischen Ebenen bestimmen soll.

Key words: Primat, Synodalität, Primus sine paribus, Russisch-Orthodoxe Kirche, Ökumenisches Patriarchat.

Датум пријема чланка: 15. 10. 2020.

Датум прихватања чланка за објављивање: 19. 10. 2020.